

På 1930-talet arbetade Stig Håkanson (1907-1990) med en avhandling om traditionalismen i Viktor Rydbergs roman *Vapensmeden*. Arbetet ledde 1938 till en licentiatavhandling. Den trycktes aldrig, men en maskinskriven kopia finns på Uppsala universitetsbibliotek. Som ett led i vår strävan att underlätta forskningen om Rydberg publicerar vi nu avhandlingen som en bilaga till *Veritas* på vår webbplats (www.rydbergsallskapet.nu/veritas28). Publiceringen är gjord med tillstånd av Stig Håkansons son Björn Moll Håkanson. Här presenteras verket av Andreas Hedberg, som citerade det i sin avhandling *En strid för det som borde vara. Viktor Rydberg som moderniseringskritiker 1891-1895* (2012).

ANDREAS HEDBERG

Novellen som blev roman. Om Stig Håkansons tolkning av *Vapensmeden*

Perioden mellan 1910 och 1930 kan beskrivas som Viktor Rydbergs storhetstid på den svenska bokmarknaden. Bara under 1920-talet trycktes hans verk i mer än 100 utgåvor. Det var också då som han fick mest utrymme i de litteraturhistoriska översiktsverken och störst betydelse för skolundervisningen. Men vid ingången av 1930-talet minskade Bonniers Rydberg-utgivning drastiskt, sannolikt för att marknaden var mättad. Marknadens intresse ersattes dock av forskarnas. Decenniet före andra världskriget blev kulmen för det akademiska studiet av Rydbergs författarskap. Tre doktorsavhandlingar publicerades: Paul Gemers *Viktor Rydbergs ungdomsdiktning* (Stockholms högskola, 1931), Isak Krooks *Viktor Rydbergs lära om Kristus* (Lunds universitet, 1935) och Örjan Lindbergers *Prometeustanken hos Viktor Rydberg* (Stockholms högskola, 1938). 1935 utgavs också den mest omfattande monografin om Rydbergs verk, Olle Holmbergs *Viktor Rydbergs lyrik*.

Dessutom, vilket är mindre känt, påbörjades ett avhandlingsprojekt i Uppsala. Författaren, Stig Håkanson, kom dock aldrig längre än till licentiatexamen, som han avlade 1938. Doktorsavhandlingen skulle bli "en undersökning av traditionalismen i Viktor Rydbergs roman *Vapensmeden*". Den maskinskrivna licentiatavhandlingen, som finns bevarad på Carolina Rediviva i Uppsala, består av två kapitel, "I. Datering, komposition, disposition" (s. 1–33) och "II. *Vapensmedens* rötter i Rydbergs tidigare diktplaner" (s. 34–101). I sina slutord förklarar Håkanson att han, inför sin doktorsexamen, ämnar skriva ytterligare två kapitel, ett om "hur [Rydbergs] traditionalism vuxit fram" och ett där "*Vapensmedens* traditionalism" skall "konfronteras" med 80-talet. Men dessa avsnitt blev av allt att döma aldrig färdigställda. Istället blev det Lunda-forskaren Gösta Löwendahl som skrev den stora avhandlingen om *Vapensmeden* (1954).

Metodiskt är Håkansons licentiatavhandling starkt präglad av en genetisk och komparativ tradition, ett arv från handledaren Anton Blanck (1881–1951), som i sin tur var en av Henrik Schücks (1855–1947) elever. I synnerhet det långa kapitel 2 – om *Vapensmedens* rötter i Rydbergs tidigare lyrik – domineras av textjämförelser. Men hos Håkanson finner man också ansatser till vad som idag uppfattas som ett modernare litteraturstudium, med fokus på berättelsens berättarteknik och struktur, särskilt i det inledande avsnittet om romanens disposition.

Licentiatavhandlingens huvudtes är att "man kan lägga traditionalismen som samlande synpunkt på en behandling av Viktor Rydbergs sista roman" (s. 98) I en inledande anmärkning definierar Håkanson Rydbergs traditionalism som "hans på en organisk uppfattning av mänskligheten grundade strävan att återuppliva och pietetsfullt bevara det gamla för dess egen skull och hans anslutning till de levande värdena i det förgångna som en omistlig förutsättning för det närvarandes liv". Håkanson tycks dock ha uppfattat denna definition som svärförenad med den gängse bilden av Rydberg som

tänkare, och lägger till reservationen att han "vid tiden för *Vapensmedens* tillkomst dock [var] liberal framstegsman, och hans traditionalism [...] ej reservationslös" (opag. sida som bifogats avhandlingen).

Håkansons strategi är att argumentera för sin tes genom att presentera belägg för att "traditionsmotivet" varit ett slags kärna kring vilken den färdiga romanen vuxit fram. Ämnet låg, menar Håkanson, nära till hands för den åldrade Rydberg, av såväl personliga som politiska skäl. "[B]arndomstidens paradis i Jönköping" blev "i idealiserat skimmer" allt dyrbarare (s. 72), samtidigt som han tyckte sig se att hur människor i hans samtid "slungade det gamla som onödigt och hindrande börda på vägen mot framtiden" (s. 94). Efter en granskning av de sex olika dispositioner för romanen som finns bevarade i Kungliga bibliotekets Rydberg-samling drar han slutsatsen att *Vapensmedens* sjunde kapitel, "På mästare Gudmunds brygga", tillkommit först. I detta kapitel, som skildrar vapensmeden Gudmund Gudmundsson, hans gård i Jönköping och motsättningen mellan honom och sonen Lars, menar Håkanson att "traditionalismen, pieteten för det gamla för dess egen skull" utgör själva "idékärnan" (s. 98 f). Samtidigt antar han att det är romanens första avdelning, däribland dess sjunde kapitel, som i paret Rydbergs brevväxling med familjen Hedlund i Göteborg omtalas som "en novell", skriven under konvalescensen efter sjukdomstiden på våren och försommaren 1891 (s. 6, s. 98). Merparten av Håkansons licentiatavhandling upptas av försöken att visa hur detta utkast förvandlas till en fullskalig roman, först genom införandet av ett "historiskt element" (s. 31), sedan genom tillägg från dikter och anteckningar som skrapats samman genom en "generalinventering" av äldre utkast (s. 87).

Enligt Rydbergs levnadstecknare Karl Warburg skulle *Vapensmeden*, tillsammans med några av de dikter som senare trycktes i den andra diktsamlingen, ursprungligen ha publicerats som en dikt- och prosasamling med titeln *Sånger, berättelser och hugskott*. Även i den färdiga romanen finns talrika

inskott i form av dikter och prosalyriska avsnitt. Håkanson konstaterar att så gott som samtliga nyskrivna dikter (t.ex. "Betlehems stjärna") inarbetats i *Vapensmedens* första avdelning (där det redan nämnda sjunde kapitlet ingår), vilket han betraktar som ett tecken på "att man i den har att söka novel-len, det skott, ur vilket romanen sedan utvecklade sig" (s. 98). Denna utveckling har alltså, enligt Håkanson, till viss del bestått i att äldre utkast (t.ex. dikten "Eden") tillförts denna kärna av nytt material. Den färdiga romanen kan därmed betraktas som ett slags samlingsverk kring ett gemensamt tema.

Vapensmeden är enligt Håkanson den sämst komponerade romanen i Rydbergs författarskap (medan *Fribytare* på *Östersjön* är den bästa). Förklaringen, menar han, är att Rydberg, som denna gång inte behövt ta hänsyn till följetongsromanens krav att "från dag till dag spänna en läsande allmänhets intresse" varit fri att först och främst behandla det som intresserar honom: "[h]ans intresse är starkast för de idéer, han debatterar, mindre starkt för den historiska ram och det yttre händelseförlopp, i vilket han insatt sina typer" (s. 20). Det är som att Håkanson, när han beskriver Rydbergs berättarroll, har svårt att hålla tillbaka ett leende:

När han skrev sin bok axlade han ej romanförfattarens mantel med de brokiga, överraskande broderierna utan pedagogens mindre fantasifulla rock. Idédiskussionens logik, samtalslinjer, striden om en världsåskådning har tjugat honom mer än händelsernas arabesk. Men det är, som om han ibland blivit den varse och tecknat några av dess linjer för att få ram till tavlor, för att hjälpa svaga själar, som ha svårt för det abstrakta. Snart tappas linjen bort igen för att plötsligt med energi tagas upp, när pedagogen upptäcker, att han ej föreläser utan skriver roman. Och med en suck av lättnad släpper han den åter

för att övergå till den verklig-het, som han kan förändliga till idé. (s. 20 f)

Håkanson beskriver Rydbergs ointresse för "händelsernas arabesk" som ännu ett bevis på att romanens kärna, det som omtalats som "novellen", utgörs av dess första avdelning, i första hand det sjunde kapitlet om motsättningen mellan Gudmund och Lars. Här finns miljö- och personschildringar, här finns idédebatten - traditionalismen och den bärande motsättningen mellan pietet och rivningshysteri - men däremot inget som helst yttre händelseförlopp och ytterst få historiska referenser som placerar berättelsen i 1500-talets Jönköping.

Denna första avdelning omfattar tolv kapitel och 114 av romanens 252 sidor, och domineras helt av vad Håkanson kallar "Gudmund-Lars-motivet". Över huvud taget, menar han, saknar *Vapensmeden* en huvudhandling. Istället struktureras berättelsen av två motiv, varav det andra omtalas som "Slatte-Lars-motivet". Om det första motivet kan kopplas till miljö, persontekning och idédebatt - och här, i romanens inledning, är Gudmund vapensmed den självskrivne huvudpersonen - präglas det andra, liksom romanens andra hälft, visserligen av fortsatt idédebatt, men också av det så kallade "historiska elementet", som för första gången i romanen får större betydelse. Det är stigmans-hövdingen Slatte, men också - och i första hand - den vandrande harpolekaren Svante, som Rydberg "lyckats bringa i någon kontakt med det historiska händelseförloppet" (s. 25). Dessutom är det först här, mot slutet av romanen, som Rydberg tvingas göra avsevärda eftergifter åt "händelsernas arabesk". I *Vapensmedens* slutkapitel sammanförs berättelsens lösa trådar i ett formligt handlingsfyrverkeri på några få sidor. Det är i första hand detta märkliga slutparti som Håkanson - liksom för övrigt flera samtida recensenter, bland dem Rydbergs vän och levnadstecknare Karl Warburg - syftar på när han talar om romanens dåliga disposition. Den ursprungliga "kärnan" har alltså, genom ett

slags snöbollsteknik, utökats med historiska händelser och en sent tillkommen intrig.

Håkansons slutsatser kan sammanfattas så här: *Vapensmeden* var från början en kortare berättelse med motiv från Rydbergs barndomsmiljö i Jönköping. Centralgestalter var Gudmund och Lars som fick representera två livsprinciper: pietetsfull humanism och omstörtande dogmatism. Rydberg har därefter valt att omarbeta detta utkast till en roman, och då i huvudsak använt sig av två metoder: dels har han byggt vidare på den försiktigt påbörjade tidsramen, och låtit berättelsen inkorporera händelser som han läst om i historisk litteratur, exempelvis västgötaherrarnas uppror mot Gustaf Vasa 1529, dels har han efter en "generalinventering" av sina tidigare utkast funnit dikter och resonemang som tematiskt passar samman med utkastet och därför fungerat som utfyllnadsmaterial. De nya huvudpersonerna Slatte och Svante har introducerats, vilket resulterat i att Gudmund och Lars, som dominerade den ursprungliga berättelsen, i romanens senare delar hamnat i skymundan. Det är denna speciella tillkomstprocess som enligt Håkanson gett romanen dess ovanliga form. Kanske – om man accepterar denna tes – är det därför som *Vapensmeden* varit så svår att hantera för senare tiders litteraturforskare. I en roman som egentligen är ett successivt framvuxet samlingsverk söker man förgäves efter en sammanhållen berättelse och ett konsekvent budskap.